

ALEMİYYE

(العلمية)

Abdullah eş-Şerif
b. İbrâhim el-Alemî'ye
(ö. 1089/1678)
nisbet edilen bir tarikat.

Tarikatın kurucusu Şeyh Abdullah el-Alemî Kuzey Afrika'da (Mağrib) Arâiş ve Tıtvân (Tetuan) şehirleri arasında bulunan Cebelaleem yakınlarındaki Tâzûrt (تازورت) köyünde doğdu (1005/1596). Aslen Vezzânî geniş ve köklü bir aile olan Alemîler'e mensuptur. Adını Cebelaleem'den alan ailenin soyu Kuzey Afrikalı ünlü sûfî Abdüsselâm b. Meşîş'e (ö. 625/1228) ulaşır. Şeyh Alemî eğitimi Fas'ta tamamladıktan sonra Mas-mûde bölgesindeki Şakra köyüne yerleşti ve ölümüne kadar burada yaşadı. Zühd ve takvâsının yanı sıra cesareti, ata binme, kılıç kullanma ve okçulukta-ki ustalığı ile meşhur oldu. *Selvetü'l-enfâs* müellifi, Şeyh Alemî'nin kabrinin büyük bir ziyaretgâh olduğunu ve ölüm yıl dönümünde Mağrib'in her tarafından insanların türbesini ziyarete geldiklerini bildirir. Torunlarından Abdullah b. Tayyib, Şeyh Alemî ve ailesi hakkında *er-Ravzûl-münîf fi't-ta'rif bi-evlâdi mevlânâ 'Abdullâh eş-Şerîf* adlı bir eser kaleme almıştır. Zirikî bu eserin kendisinde bulunduğunu söyler. Şeyh Alemî ile, soyu yine Abdüsselâm b. Meşîş'e ulaştığı rivayet edilen ve Kuzey Afrika'dan Kudüs'e göç edip orada köklü bir aile kuran Alemüddin Süleyman'a (ö. 790/1388) nisbet edilen Alemî ailesi arasında herhalde uzak da olsa bir akrabalık bağı bulunmalıdır (bk. ALEMİ). Zirikî ise bu konuda aksi kanaattedir.

Şeyh Alemî'nin otuz iki yıl *kutub**luk makamında bulunduğunu söyleyen Harîrîzâde, onun Muhammed b. Süleyman el-Cezûlî'ye (ö. 870/1465) ulaşan tarikat silsilesini nakleder. Buna göre Alemiyye, Şâzelîyye'nin bir kolu olan Cezûliyye'nin şubelerindendir. Tarikatın *ev-râd** ve *ezkâr**ı Şeyh Alemî'nin *Şalâtü'l-ümmiyye*'si ile Şeyh Ahmed b. Abdülfettâh'ın *Risâletü's-şalât*'ından meydana gelir (metinleri için bk. Harîrîzâde, II, 300^a-301^b). Bunların yanı sıra Ebû'l-Hasan eş-Şâzelî'nin *Hizbü'l-bahr*, *Hizbü'l-kebîr* ve *Hizbü's-şagîr*'i de okunur.

BİBLİYOGRAFYA :

Hüseyn Vassâf, *Sefîne*, I, 246; Harîrîzâde, *Tibyân*, II, vr. 300^a-301^b; Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî, *Selvetü'l-enfâs fi men ukbire mine'l-'ulemâ' ve's-sulehâ' fi Fâs*, Fas 1316, I, 103-105; Muhammed b. Tayyib el-Kâdirî, *Neşrü'l-meşânî li-ehli'l-karni'l-hâdî 'aşer ve's-sânî*, Fas 1315, II, 30; Zirikî, *el-'Alâm* (Fethullah), VI, 63-64.

NİHAT AZAMAT

ALEMŞAH KÜMBETİ

Sivrihisar'da
XIV. yüzyıla ait bir türbe.

Kapısı üstündeki Arapça kitâbeden anlaşıldığına göre, İlhanlı Beyi Sultan Şah için bir mescid ve bir medrese ile birlikte 728 (1327-28) yılında Melikşah tarafından yaptırılmıştır. Son yıllarda da önemli ölçüde bir tamir görerek harap olmaktan kurtarılmıştır.

Türbenin sekizgen gövdesi muntazam işlenmiş kesme mermer taşlarından yapılmış, üstü tuğladan yine sekiz dilimli bir piramit külâhla örtülmüştür. İki taraflı merdivenle çıkılan üst mekâna zengin süslemeli bir niş içine açılmış kapıdan girilir. Bir duvarında mihrap olan bu mekânın altında esas mezar odası bulunmaktadır. Nisbetleri bakımından biraz dar ve geometrik motiflerin hâ-

kim olduğu çerçevelerle sınırlanmıştır. Bu çerçevelerde dal kıvrımları araların-da hayvan kabartmaları yer almaktadır.

Alemşah Kümbeti Anadolu Selçuklu türbe mimarisinin devamı sayılan bir yapı olmakla beraber, süslemesindeki bazı motifler Orta Asya geleneklerine işaret etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tahsin Özalp, *Sivrihisar Tarihi*, Eskişehir 1960, s. 72; Hamza Gündoğdu, "Sivrihisar Alemşah Kümbeti'nin Mimarisi, Geometrik ve Plastik Süslemeleri Üzerine", *VD*, XVI (1982), s. 135-142.

SEMAVİ EYİCE

ALEMÜDDİN el-BİRZÂLİ

(bk. BİRZÂLİ).

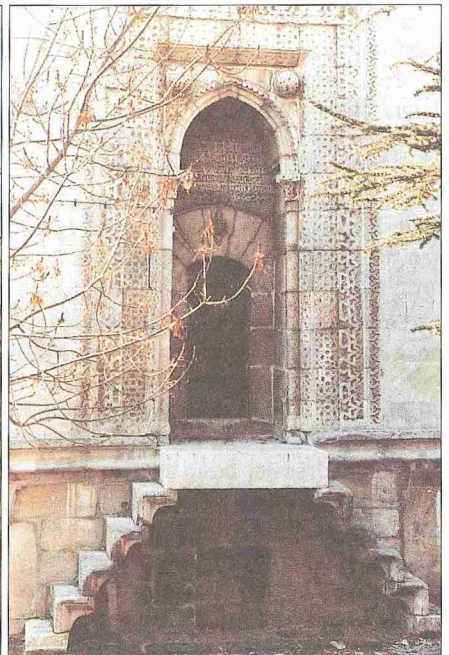
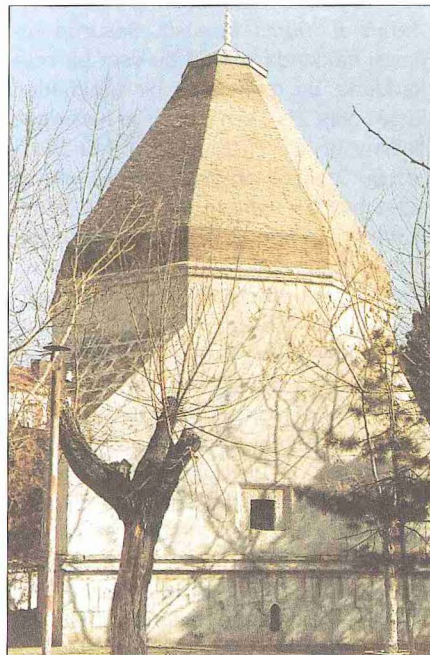
ALEVÎ

(العلوی)

Hız. Ali'ye
bağlılık noktasında birleşen
çeşitli dinî ve
siyasî gruplar için kullanılan
bir terim.

Sözlükte "Ali'ye mensup" anlamına gelen kelimenin çoğul şekli Aleviyye ve Aleviyyûn'dur. Alevî terimi İslâm kültür tarihinde Hız. Ali soyundan gelenler mâ-

Alemşah Kümbeti ve kümbetin oyma işlemeli taçkapısı - Sivrihisar / Eskişehir

nasında, ayrıca siyasî, tasavvufî ve itikadî anlamda kullanılmıştır. Hz. Ali soyundan, oğulları Hasan, Hüseyin, Muhammed b. Hanefiyye, Ömer ve Abbas vasıtasıyla gelenlere Alevî denilmiştir (Makrîzî, I, 8). Emevîler'in son dönemlerinden itibaren Hz. Ali'nin soyundan gelenler, özellikle Hasan ve Hüseyin'in neslinden olanlar için şerif, seyyid, emîr gibi lakaplar yanında Alevî nisbesi de kullanılmaya başlanmış ve bu husus daha sonraki devirlerde devam etmiştir. Günümüzde de aynı nesle bağlı olanlar bu nisbeyi kullanmaktadır (*el-Kâmûsü'l-İslâmî*, V, 463-466). Emevî ve Abbâsî devirlerinde iktidara karşı Hz. Ali soyuna mensup çevrelerde beliren hareketlerde Alevî nisbesi kendini göstermiş, fakat bazan da Hz. Ali soyu ile hiçbir bağı bulunmayan çevreler, sadece hareketlerine nüfuz ve yaygınlık kazandırmak amacıyla kendilerini Alevîliğe nisbet etmişlerdir. 255 (869) yılında Basra'da ortaya çıkan Zenc İhtilâli buna bir örnek teşkil eder (bk. Mes'ûdî, VIII, 58).

İslâm siyasî tarihinde ise bu terim ilk defa hilâfetle ilgili anlaşmazlıklar sırasında kullanılmaya başlanmıştır. Hz. Peygamber'in vefatını müteakip ortaya çıkan ve üçüncü halîfenin öldürülmesinden sonra da şiddetlenen hilâfet münakaşalarında Ali tarafını tutanlara el-Aleviyye veya şîatü' Alî (Ali'ye bağlı olanlar, Ali taraftarları), bunların karşısındaki gruplara da el-Ömeriyye, el-Osmâniyye (Ömer ve Osman'a, dolayısıyla Ebû Bekir'e bağlı olanlar) denilmiştir (bk. Abdüsselâm M. Hârûn, *el-Ösmâniyye* [Câhiz], Takdim, s. 5; Câhiz, s. 19, 187; Kâdî Abdülcebbar, II, 377, 380). Bu anlamıyla Alevî terimi Hz. Ali taraftarlarından oluşan siyasî topluluğu ifade eder. Bununla birlikte, Abbâsîler'in iktidarı boyunca merkezî idarenin zayıflaması sonucu İslâm dünyasının muhtelif yerlerinde ortaya çıkan ve mahallî idareyi ellerine geçiren veya müstakil devletler kurabilen sülâleler de kendilerinin Hz. Ali soyuna mensup olduklarını göstermek üzere Alevî nisbesini kullanmışlardır. Fas'ta İdrîsîler ve bizzat Alevî nisbesini taşıyan sülâle, Mısır'da Fâtımîler, Yemen'de Süleymânîler ve Ressîler, Kuzey İran'da Zeydîler, Âmûl'de Hasenîler ve İspanya'da Hammâdîler Alevî devletler olarak görülürse de (bk. Bosworth, s. 25, 59, 63) bunların çoğunun gerçekte Hz. Ali'nin soyu ile bağları bulunmadığı bugün bilinmektedir.

Alevî terimi tasavvufta bazı tarikatların ortak adı olarak da kullanılmıştır.

Tasavvufun XI. yüzyıldan itibaren tarikatlar şeklinde teşkilâtlanmasından sonra bunlardan bazıları silsilelerini çeşitli maksatlarla Hz. Ali'ye dayandırdıkları için "Alevî tarikatlar" diye tanınmışlardır. Kâdiriyye ve Rifâiyye bunlardandır. Bazıları da -Nakşibendiyye gibi- silsilesini Hz. Ebû Bekir'e dayandırdıklarından "Bekrî" diye anılmışlardır (Trimingham, s. 262-263).

Bununla birlikte alevî teriminin asıl anlamını kazandığı ve yaygın olarak kullanıldığı saha, Hz. Ali hakkında beslenen inançlara dairdir. Genellikle Şîîler ve Şîa içinde yer aldıkları kabul edilen bazı mezhepler Alevî nisbesini alırlar. Nitekim Zeydiyye, İsnâaşeriyye gibi mutedil Şîîler'in yanında Beyâniyye, İsmâiliyye ve Bâtîniyye mensupları Alevî diye bilinirler. Fakat çağımızda asıl Alevîler olarak tanınan iki itikadî mezhep vardır. Bunlardan biri, bugün genellikle Lübnan, Suriye, Hatay yörelerinde varlığını sürdüren Nusayrîlik, diğeri ise XIII. yüzyılda Anadolu'daki etnik ve sosyal-dinî kaynaşmaların bir sonucu olarak ortaya çıkan ve XVI. yüzyılda Safevîler'in propagandası ile gelişen Kızılbaşlık'tır. Bu mezhebe bağlı olanlar Osmanlı arşiv belgeleri ve vekâyi'nâmelerinde **kızılbaş*** veya **Râfîzîler*** diye geçmesine rağmen bunlar kendilerine Alevî nisbesini vermişlerdir (bk. Öztelli, s. 188-189).

BİBLİYOGRAFYA :

Câhiz, *el-Ösmâniyye* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1374/1955, s. 19, 187; Abdüsselâm M. Hârûn, *el-Ösmâniyye* [Câhiz], Takdim, s. 5; Nevbahtî, *Fıraku's-Şî'a* (nşr. H. Ritter), İstanbul 1931, s. 15-16; Taberî, *Tarih* (Ebû'l-Fazl), IV, 283, 326, 340-341, 493-495; Mes'ûdî, *Mürâcû'z-zeheb* (Abdülhamîd), VIII, 58; Malatî, *et-Tenbîh ve'r-red*, s. 18, 156; Kâdî Abdülcebbar, *Teşbîhü delâ'ili'n-nübüvve* (nşr. Abdülkerim Osman), Beyrut, ts., II, 377, 380, 535, 553; Bağdâdî, *el-Farâk* (Abdülhamîd), s. 250; Şehrîstânî, *el-Milel* (Kilânî), I, 174; İbnü'l-Murtazâ, *Tabakâtü'l-Mu'tezile*, s. 126; Makrîzî, *İltî'âzû'l-hunefâ*, Kahire 1967, I, 8; J. S. Trimingham, *The Sufi Orders in Islam*, Oxford 1971, s. 262-263; C. Öztelli, *Pir Sultan Abdal*, İstanbul 1971, s. 188-189; Bosworth, *İslâm Devletleri Tarihi*, s. 25, 59, 63, 91; Altan Gökalp, *Têtes Rouges et Bouches Noires*, Paris 1980; W. Montgomery Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri* (trc. E. Ruhi Fiğlalı), Ankara 1981, s. 92; E. Ruhi Fiğlalı, *Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri*, Ankara 1983, s. 200 vd.; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, V, 463-466; Abdülbâkî Gölpinarlı, "Kızıl-baş", *İA*, VI, 789-795; W. Kadî, "Alawî", *Elr*, I, 804-806.

AHMET YAŞAR OCAK

ALEVİYYE

(bk. ALEVÎ).

ALEVİYYE

(العلوية)

Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Mustafa el-Alevî (ö. 1934) tarafından kurulan, Derkâviyye tarikatının Fas-Cezayir kollarından biri (bk. AHMED el-ALEVÎ).

ALEVİYYE

(العلوية)

Fas'ta hüküm süren Hasenî şeriflerinden Filâlî hânedanının diğer adı (bk. FİLÂLÎLER, HASENÎLER).

ALEVİYYE

(العلوية)

Ali evlâdî tarafından kurulan ve 864-1526 yılları arasında Taberistan, Deylem ve Gilân'da hüküm süren bir hânedan (bk. HASAN el-ALEVÎ, HASAN el-UTRÜŞ, ZEYDÎLER).

ALEVİYYE

(العلوية)

Hz. Ali'ye nisbet edilen bir tarikat.

Sûfîlere göre Hz. Peygamber ilk dört halîfeye değişik usullerle zikir telkininde bulunduğu için her birine birer tarikat nisbet edilmiştir. Daha sonra ortaya çıkan tarikatlar bu usullere göre zikirlerine yön ve şekil vermişlerdir. Tasavvuf tarihinde Sıddîkiyye, Ömeriyye, Osmâniyye ve Aleviyye adı verilen bu tarikatlardan Sıddîkiyye ve Aleviyye tarikatları önem kazanmış, genellikle hafî zikri esas alan tarikatların Hz. Ebû Bekir'e, cehrfî zikri (bk. ZİKİR) benimseyenlerin ise Hz. Ali'ye mensup olduklarına inanılmıştır.

Hz. Ali ve soyunun yer aldığı tarikat silsilelerine "silsiletü'z-zeheb" (altın hal-ka) adı verilmektedir. Bu tür silsilelerde şu isimler yer alır: Hz. Ali, Hz. Hüseyin, Zeynelâbidîn, Muhammed Bâkır, Ca'fer es-Sâdık, Mûsâ el-Kâzım, Ali er-Rızâ, Ma'rûf-ı Kerhî, Serî es-Sakatî, Cüneyd-i Bağdâdî, Ebû Ali er-Rûzbârî, Ebû Ali el-Kâtib, Ebû Osman el-Mağribî, Ebû'l-Kâsım el-Gürgânî, Ebû Ali el-Fâremedî, Yûsuf-i Hemedânî, Abdülhâlik-ı Gucdüvânî. Bu silsilede yer alan ilk yedi şahıs, İsnâaşerî ve Ca'ferî Şîîleri'nin de kabul ettikleri on iki imamın ilk yedisidir.